

Реферат на тему: "Іван Франко і Коломия"

Іван Франко

РЕФЕРАТ

на тему:

Іван Франко

і Коломия

ВСТУП

Причини, які спонукали Івана Франка покинути Львів та шукати порятунку у селі Нижньому Березові (тепер Косівського району) геніальний український поет і мислитель описав у листі до Михайла Драгоманова 26 квітня 1890 року: "Безтолковий процес, котрий упав на мене, як серед вулиці цегла на голову, і котрий скінчився моїм засудженням, хоч у мене не було за душею й тіні того гріха, який мені закидували, ... був для мене страшною і тяжкою пробою... Мене трактовано як звичайного злодія, посаджено між самих злодіїв та волоцюг... Та не сама тюрма була для мене найтяжчою пробою: засуд Кримінального суду, а особливо те, що, я опісля застав на світі, сто раз тяжчий і несправедливіший засуд усеї суспільности, кинений на нас, страшне болів мене. Мене викинено з "Просвіти", заборонено приходити на "Бесіду"... Ті, котрі хотіли мати зо мною яке-небудь діло, зустрічались зі мною тільки в секреті, що мене ще дужче принижувало... Старші народовці і священики нас цуралися, при нас стояла тільки горстка молоді" (Франко Іван. Зібр. творів: У 50т.—Т.49.— С. 245—246).

Така важка атмосфера панувала у Львові весь час після виходу Івана Франка на волю аж до виїзду до Нижнього Березова.

У листі до Михайла Павлика 10 лютого 1880 року поет скаржився: "От я з початком року (1879) найнявся до "Діла" новини писати; іншої роботи Володимир Барвінський не хотії уступити, ну, але тепер, по виході Шеля, дем го сокрушив (ідеться про брошуру Ганса Шеля під назвою "Суспільно-політичні сторонництва в Німеччині", виданій як додаток до 13-го випуску "Дрібної бібліотеки" 1879 року.— І. Б.), він відвернувся геть,— новшікн, правда, писати каже, але ані газет не дає, ані не платить. Нікуди члече повернутися, так що я мушу від 1 березня їхати на а село, а іменню у Ваші сторони, до Березова, до Геника, (Г 48— С, 229).

ВІД'ЇЗД ІВАНА ФРАНКА ДО КОЛОМІЇ

Про свій виїзд до Нижнього Березова Іван Франко повідомив листовно свою давню знайому і кохану Ольгу Озаркевич-Рошкевич, яка проживала тоді з чоловіком Володимиром Озаркевичем у селі Белелуї Снятинського повіту. Лист цей не зберігся, але є відповіді на нього Ольги Озаркевич 12 і 19 лютого 1880 року. їхня авторка порадила письменникові приїхати до Коломиї 1 березня, а з Кирилом Геником зустрітися у Коломиї аж 4 березня. Вона також порадила І. франкові приїхати увечері.

Потяг прибував до Коломиї десь о 10-й вечора. "Стрінемося на двірці, — писала давня знайома, — а хоть в ринку. До котрого дому заїдемо, сказати не можу, бо не знаю, як їх означити... На, пиши до Березова, щоби коні по тебе прислав до "К. З." в середу по полудню". (Іван Франко: Статті і матеріали. — Львів, 1958. — Збірник 6. — С. 40.)

Дехто розшифровує криптонім К. З. як "Коломийська залізниця". Але, на мою думку, безпідставно. По-перше, літери великі, а. по-друге, навіщо було гнати коней аж на станцію. Швидше всього це ініціали якоїсь особи. Припускають, що Ольга Озаркевич мала на увазі Корнила Заклинського, який під ту пору нібито проживав у Коломиї і працював професором тутешньої гімназії. Але й цей здогад нічим не підтверджений.

Де вони — Ольга й Володимир Озаркевичі та Іван Франко — мешкали ті два дні (з першого на друге та з другого на третє березня) не встановлено. Про ці зустрічі довідуємося з листа Ольги Озаркевич до Івана Франка, надісланого до Нижнього Березова на адресу Кирила Геника 8 березня 1880 року. Цього листа, затримала Коломийська прокуратура, і до адресата він не дійшов. (Там же. — С. 42—45).

Озаркевичі повернулися до Белелуї увечері 3 березня. На станції Снятин "коней не застали і просидівши в залі від 11 години ночі до 5 години ранку, доки не появився фіякр..." (Там же — С. 43).

Іван Франко, переночувавши в Коломиї з третього на четверте березня, дочекався коней і разом з Кирилом Геником поїхали до Нижнього Березова. Дорогою зупинилися в Яблунові (тепер селище Косівського району) біля шинку Глікштерна відпочити й перекусити. Там Івана Франка й заарештували.

АРЕШТ У ЯБЛУНОВІ ТА УВ'ЯЗНЕННЯ В КОЛОМИЇ

Того ж дня, 4 березня, в четвер, у Яблунові був ярмарок і зібралося багато народу. Збільшено також, як на лихо, і число чергових жандармів для дотримання порядку. Заарештували поета чергові шандарі Домінік Капустінський та Альберт Філь. У судді Анджеєвського вони пояснили, що саме викликало у них підозру до невідомої особи. Жандарм Капустінський заявив, що насамперед його насторожило те, що Геник часто вибігав з будинку Глікштерна і наче когось шукав. Відтак, коли Капустінський зайшов до приміщення і зажадав від підозрюваного документа, незнайомець не відповів і був збентежений. Геник також був якийсь неспокійний. Коли Капустінський, залишивши їх, вийшов до іншої кімнати, незнайомий і Геник миттю вибігли на вулицю. Це ще дужче насторожило жандарма, і він заарештував І. Франка (ЛЦДІА, фонд 663, опис 1, с. 114, арк. 142—145).

Жандарм Альберт Філь поцікавився підозрілим на вулиці "Незнайомий не мав при собі паспорта і назвав себе Кароль Срочинський, показавши на таке ім'я тільки проїзну карту. Для того ми завели його на постерунок, а звідтіля припровадили його в Коломию" (ЛЦДІА, фонд, 663, с. 114, арк. 160). Проте в їхніх зізнаннях не сказано, коли "незнайомого" припровадили до Коломиї: того самого дня, чи наступного — 5 березня. Тому залишається нез'ясованим, де перебував Іван Франко — в арешті Яблунівської, а чи Коломийської жандармерії?

У донесенні коломийського старости Кучковського від 5 березня 1880 року,

направленому до Львівського намісництва, написано: "Ц. К. жандармерія заарештувала цього незнайомого і сьогодні (тобто 5 березня. — І. Б.) припровадила до староства" (Іван Франко: Документи і матеріали. — К., 1966. — С. 87).

Але і в цьому документі достеменно не визначено, яка саме жандармерія привела Івана Франка до староства — Яблунівська чи Коломийська. З наведеного тексту випливає, що; та сама, жандармерія, яка заарештувала поета, тобто Яблунівська, та ж і привела його 5 березня до староства, а з 4 на 5 березня тримала його під арештом у Яблуніві. Якщо це справді так, то припущення, що цю ніч Іван Франко перебував під арештом у Коломийській ратуші, можна відкинути.

Після допиту, що його влаштував Коломийський староста Кучковський, "незнайомий" признався, що він і є той Іван Франко, якого 1878 року судили у Львові за соціалізм (Іван Франко. Документи і матеріали. — С. 87—88). Староста Кучковський звелів відправити поета до Коломийської в'язниці, що розташовувалася на теперішній, вулиці Михайла Павлика (Там же. — С. 87—88). Того ж дня, 5 березня, в'язниця рапортувала Коломийському повітовому судові, що Іван Франко припроваджений до тюрми і поміщений у камері № 6 (Там же, С. 88). Шостого березня слідчий суддя повітового суду Анджейовський ухвалив розпочати попереднє слідство проти І. Франка, а 7 березня допитав поета. Іван Франко подав скаргу до радної палати, яка того ж дня відхилила її як безпідставну.

Восьмого березня у зв'язку з Франковою справою були заарештовані Кирило Генік із Нижнього березова та селянин Антін Мельник із Яблунова, — а також Порфир Гладій, родом із Нижнього Березова, але замешкалий у сусідньому селі Лючі (ЛЦДІА, фонд 663, с. 113, арк. 20—20/а). Їх Анджейовський переслухав 9 березня. А тим часом Косівське староство повідомило, що тамтешня жандармерія провела ревізію в хаті Миколи Колцуняка, учителя в селі Шешорах, родом зі села Ковалівки на Коломийщині. Його припровадили до Коломийської в'язниці 15 березня 1880 року (ЛЦДІА, фонд 663, с. 113, арк. 57—57). Водночас 19 березня у Львові допитали студента Семена Барановського (Іван Франко. Документи і матеріали. — К., 1966, — С. 94).

Слідчі органи в Коломії намагалися об'єднати Франкову групу з косівською групою Фокшеїв і Павликів й ухвалою від 18 травня 1880 року Коломийський окружний суд таки об'єднав ці дві кримінальні справи, але прокурор на основі матеріалів слідства 29 травня відокремив їх (В. Калинович. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. — Львів, 1967. — С. 115).

Суд над групою Івана Франка відбувся 4 червня 1880 року. Він виправдав Кирила Геніка і Миколу Колцуняка і передав їхню справу до Львівської крайової шкільної ради для притягнення обидвох до адміністративної відповідальності (Там же. — С. 115). Антона Мельника та Порфира Гладія вирішив випустити на волю (ЛЦДІА, с. 114, арк. 11). Це рішення виконали 6 червня. Микола Колцуняк писав у листі до Володимира Барвінського: "...зістав їм від підозріння о соціалізм увільнений і на волю пущений, однак титул і посада учителя на завісі аж до скінчення дисциплінарного слідства (Рукописний відділ Наукової бібліотеки АН УРСР ім. Василя Стефаника. Фонди

Барвінських).

Того ж дня, 6 червня, рішенням окружною суду переведено Івана Франка з камери обоводового суду до камери суду повітового для відбування триденного арешту за порушення паспортного режиму (В. Калинович. — С. 116).

Десятого червня 1880 року в книзі доручень за номером 3775 возний судової в'язниці склав список усіх ув'язнених групи Івана Франка та косівської групи Фокшеїв і Павликів. Поруч із прізвищами Кирила Геника, Миколи Колцуняка, Антона Мельника, Порфира Гладія та Параски Павлик в'язничний возний зазначив, щоб перелічені особи вийшли з тюрми 6 червня, а тому їх не ознайомлено з вироком суду. А Фокшеї, Анна Павлик та Іван Франко проставили дату 10.УІ і підписалися під цим документом (ЛЦДІА, фонд 663, арк. 12, с. 114). Це свідчить про те, що Іван Франко вранці 10 червня 1880 року ще перебував у в'язниці Цтелер на вулиці М. Павлика). Того ж дня поета передали в розпорядження староства і посадили під арешт у міській ратуші, а її червня відправили під жандармським конвоєм етапом Коломик-Станіславів-Стрий-Дрогобич-Нагуєвичі. Дехто намагається довести, що супроводили поета під конвоєм, не потягом, а пішки. Однак із цим не можна погодитися, бо таку відстань за нецілих три дні ледве чи можна було подолати та й чи пристали б на таку "мандрівку" самі жандарми?

У Стрию Іван Франко написав вірші "Милосердним" і "Човен" (Іван Франко. Збір. творів у 50 томах. — Т. I.— С. 53—54 та 65—66). Тринадцятого червня припровадили І. Франка до Дрогобича, і після обіду жандарм пішки допровадив поета до рідного села Нагуєвичів. Так закінчився другий арешт Івана Франка, який тривав 3 місяці, а точніше 102 дні — з 4 березня до 13 червня 1880 року.

Про той підконвойний маршрут Іван Франко згадував у листі до Михайла Драгоманова: "сей транспорт по поліцейським арештам... належить до найтяжчих моментів в моїм житті. Вже до Дрогобича я приїхав з сильною горячкою, а звідти послано пішки з поліціантом до Нагуєвич. По дорозі нас заскочив дощ, який промочив до нитки. Я дістав сильну лихорадку... (Іван Франко. Збір. творів. Т. 49. — С. 247).

Повернемося, однак, до Коломийської в'язниці, в якій Іван Франко написав чимало поетичних творів. Хронологічно з'являлися вони в такому порядку: "Вій, вітре, горою над сею тюрмою" (13. III), "Мій раю зелений", "Непроглядною юрбою", "Чи слово важке у жилах" (14. III). Відтак перерва, а може на той час докінчував Каменярь поему "Ботокуди", про що й писав у вступі до цього твору. Далі з-під пера його вийшли вірші: "Дивувалася зима" (27. III), "Гріє сонечко", "Вже сонечко знов на лугах" (28. III), "Лице небесне прояснилось" (29. III), "Не довго жив я в світі ще" (1. IV), "Бувають хвилі — серце мліє", "Де моря сліз" (2. IV), "Semper idem" (3.1 V), "Тетяна Рсбенщукowa" (5. IV), "Всюди нівечиться правда" (6. IV), "Гриць Турчин" (7. IV), "Не люди наші вороги" (9. IV), "Безкраї, чорні і сумні", "Думи, діти мої" (16. IV.), "Товаришам" (19. IV), "На суді" (30. IV), "Не винен я тому, що сумно співаю" (9. V.), "Від чого дня вже другий рік пройшов" (10. V), "Ви плакали фальшивими сльозами", "Нехай і так, що згину я" (31. V.).

Отже, цих творів, які опубліковані у першому томі 50-томника, позначено датами з коломийського періоду. Але є ще й чимало поезій, написаних того ж 1880 року. Та їх не можна внести до цього списку, хоч, можливо, деякі й написав Іван Франко у Коломийській в'язниці. Зокрема, слід поміркувати, коли був написаний гімн "Вічний революціонер". Існує думка, що з'явився він саме тут. Та підстав для цього немає жодних. Сам Іван Франко написав під цим віршем тільки рік — 1880.

Український мовознавець і педагог Василь Сімович у виданій ним збірці Франкових поетичних творів "З вершин і низин" (Коломия-Лейпціг, 1920) у розділі "Спроба хронологічного впорядкування віршових творів Івана Франка 1879—1893" (С. 718) визначає дату написання "Вічного революціонера" на період між 14—23 червня, саме на ті дні, коли поет перебував уже на волі — в Нагуєвичах, Дрогобичі чи, врешті, у коломийському готелі чи на квартирі, як з'ясуємо далі. Шкода, що Василь Сімович не мотивував своїх припущень, тому їх поки що не можна перевірити.

Перебуваючи в коломийському ув'язненні, Іван Франко записав з уст людей, які там каралися, багато народних пісень, коломийок, анекдотів та інших фольклорних матеріалів. Відомо, що його респоденти були брати Кароль і Францішек Батовські з Ценяви, Я. Сидорук зі села Чортівця на Городенківщині, Івач Василевський з Коломиї та багато інших. Згодом зібраний матеріал публікувався в журналі "Жите і словом та ввійшов до тритомника "Галицько-Руські народні приповідки" (Львів, 1901—1905). У передмові до першого тому І. Франко писав: "...ув'язнення в Коломиї та мандрівка "шупасом" із Коломиї в Дрогобич зводила мене з людьми, від яких я мав змогу записувати різно-родний етнографічний матеріал... Особливо багато й інтересного матеріалу я записав у Коломийським арешті 1880 р." (С. VI).

Так закінчилося перше знайомство І. Франка з Коломиєю, яка прийняла його спочатку (1—4 березня 1880 року) гостинно, а відтак (4 березня —

10 червня) повелася з ним жорстоко.

ЗНОВ У КОЛОМИЇ

Пополудні 13 червня 1880 року дрогобицький жандарм привіз І. Франка до Нагуєвичів і зразу ж зав'язалася сварка між молодим поетом і його вітчимом Гринем Гавриликом, селянином із села Ясениці-Сільної, який по смерті Якова Франка (16 квітня 1865) одружився з удовою — Марією Франко. Господарство франків стало різко занепадати, і поетова мати, щоб не допустити повної руїни, змушена була віддатися вдруге, за Гриня Гаврилика. Після другого шлюбу вона прожила недовго і 1 червня 1872 року померла. І. Франко став круглим сиротою.

У листі до М. Драгоманова 26 квітня 1890 року поет писав про своє ув'язнення в Коломиї та про повернення до рідного села: "Прожив тиждень дома в дуже прикрих обставинах і вернув до Коломиї, щоб удатися до Геника, в Березів-Нижній" (Т. 49. — С. 247). Тут треба уточнити, що він прожив тоді в Нагуєвичах не тиждень, а тільки два дні, бо вже 15 червня покинув рідне село і зупинився на день чи два в Дрогобичі. Причиною такої поспішної розлуки молодого поета з рідним селом було непорозуміння з вітчимом. Про цей конфлікт згадує у своїх спогадах брат Івана — Захар Франко:

"Вітчим весь час сварив і вмовляв брата, щоб політичних справ не брався, а Івак відповідав "Е, що ви знаєте..." (Спогади про Івана Франка. — Львів, 1972, Кн. 2. — С. 37). Про суперечку І. Франка з вітчимом знаходимо натяки і в його вірші "Рідне село", написаному наступного дня (14 червня) після повернення додому. Вірш закінчується словами:

Прощай, село моє! Що тут мене держало,
Те щезло; що тепер держить —
Таке важке, що, мов гора, тяжить
На серці. Геть іду — і плачу над тобою.
(Т. І. — С. 78)

П'ятнадцятого червня І. Франко покинув Нагуєвичі й подався до Дрогобича, де написав вірш "Втомився я". Поет; втомлений пережитим за останні три місяці, потребує відпочинку, а тут усе склалося по-інакшому... Мислі тривожні, темні думи переплітаються з теплими мислями, свіжими духовними силами. Крім пут, якими скопують права та суди, є, ще й пута, що є у власній крові, вони незримі, бо у твоєму власному нутрі. Се пута слабої волі, се попсута наша кров у жилах гріхами наших батьків, дідів. Се страсті, що розвилися не в ту нору. Се мозолі душі по вічній горю цілого чоловіцтва (Див. Т. 2. — С. 299—300).

І. Франко датує цю поезію 15 червня 1880 року та вказує місце її написання — Дрогобич. Отже, Нагуєвичі під ту пору він уже покинув. Із Дрогобича поїхав, мабуть, наступного дня, 16 червня, до Коломиї, сподіваючись, що староста дозволить йому піти звідти до Нижнього Березова. Однак староста дозволу не дав, а сказав написати прохання Дрогобицькому старості, щоб той вислав йому до Коломиї паспорт. Поет мусив пристати на це і написав до Дрогобича таке прохання й чекав відповіді.

Нині нелегко встановити готель чи заїзд, у якому поселився Іван Франко, оскільки поет про нього ніде не згадує. Вперше ця проблема постала в 1955—56 роках, коли готувалися до святкування 100-річчя від дня народження Каменяра. У Коломиї з цієї нагоди був створений ювілейний комітет на чолі з директором міської бібліотеки Андрієм Чайковським, сином відомого українського письменника. Тоді вперше висунули гіпотезу, що Іван Франко жив у готелі, а достеменніше у заїзді на теперішній вулиці Театральній, мабуть, №11. На стенді, який готувався до роковин поета, була й фотографія цього заїжджого будинку. Тепер він знесений, а на тому місці розбито скверик (між каменицями № 9 і № 13).

Колись я почув, що заїжджий двір, у якому І. Франко прожив тиждень у голоді, був не на теперішній вулиці Театральній, а на проспекті Відродження, №37. Про це довідався Антін Гошува-тюк від свого однокласника Максиміліана Гірма-Шраєра, сина власника того заїзду. Антін Гошуватюк, будучи гімназистом, часто заходив до свого товариша Гірма і чув з уст його батька про труднощі, які поетові довелося пережити того страшного тижня. Я розповів про це Андрієві Чайковському, який зняв зі стенду фотографію з заїжджим будинком і помістив, здається, тільки текст, що Іван Франко мучився той тиждень у будинку на вулиці Ягайлонській, № 37 (так вона називалася у

1880-ті роки). У ті ж 1950-ті роки всі партерові будинки від № 29 до № 41 були знесені як аварійні. Ті невеличкі споруди, правильніше називати не готелями, а просто приватними помешканнями. Власники їх, маючи вільну кімнатку, надавали її за платню, приїжджим і навіть готували їм їжу. Справжні ж готелі на той час були, мабуть, лише на площі Ринок, але де саме, сказати важко.

Наприкінці 1970-х років дослідник Франкового життя і творчості коломиєць Яків Куник висунув нову гіпотезу про місце семиденного голодного перебування. Каменяра. За його словами, це був двоповерховий будинок на проспекті Відродження, №25, Яків Куник часто заходив до друкарні, що містилася у підвір'ї тієї камениці. Якимось там його зустріла одна старша жінка й розповіла, що там (показала рукою напрям, але не назвала прізвища власника того будинку чи помешкання) проживав Іван Франко. Дослідник не мав часу розпитати цю жінку детальніше про Франкове перебування, бо його квапили газетні справи. Потім у вирі лихоліть цей епізод, забувся, померла стара жінка і нині нема кому підтвердити це припущення. На мою думку, Куників варіант уже ніколи не вдасться перевірити, а тому найближчим до істини слід уважати припущення Гірми.

У будинку Гірми Іван Франко прожив, за його словами, "страшний тиждень". Тут 17—20 червня він написав оповідання "На дні" й за останні гроші вислав його до Львова. А 17—18 червня написав ще й вірша "Чом так тривожно б'єсь у мене серце", де висловив стурбованість долею студентської молоді, яку зустрічав на вулицях міста.

Чи стане сил у вас кайдани ті порвати
І думков вольною до бою сміло стати,
До бою вічного, великого, що йде
Круг нас і в нас самих?
(Т. 2. — С. 302)

Помітно, що передостанній рядок наведеного уривка смислово в'яжеться з ідеєю "Вічного революціонера". Можливо, вже тоді в Івана Франка почала визрівати ідея гімну. Мій здогад збігається з думкою Василя Сіменовича, якого я вже згадував.

У листі до М. Драгоманова 26 квітня 1890 року І. Франко писав: "Виславши за останні гроші написану повість "На дні", я жив опісля три дні трьома центами, найденими над Прутом на піску, а коли й тих не стало, я закрився в своїй кімнаті готелю і лежав півтора дня в горячці й голоді, ждучи смерті, безсильний і знеохочений до життя. Один із моїх союзників (співв'язнів. — І. Б.), посланий К. Геником, спас мене від голодової смерті. Я ще раз поїхав до Дрогобича (Т. 49. — С. 247). Дехто думає, що тим "союзником" був Микола Колцуняк, але це потребує перевірки, бо Кирило Геник міг попросити Порфира Гладія з Березова Вижнього, який проживав у Лючі, або Антона Мельника з Яблунева. Вони теж були "союзниками" поета.

У коломийському заїзді чи готелі 23 червня Іван Франко написав два вірші: "Ой, що в полі за димове", в якому закликає розум-бистрбум порвати віковії пута, Що Скували думку людську, а також:

Двигни з пільми люд робучий,

... ..

Розхитай в нім ясні думи,
Розрости бажання волі,
Виплекай братерську згоду,
Поеднай велику силу,
Щоби разом дружно стала
Щастя, волі добувала!
(Т. І. — С. 33)

У другому вірші — "Моя любов" — поет, зіставляючи любов до знедоленого народу з любов'ю святою, запитує:

І чи ж перечиться любов
Тій другій а святій любові
До всіх, що ллють свій піт і кров,
До всіх, котрих гнетуть окови?
І сам відповідає:
Ні, хто не любить всіх братів,
Як сонце боже, всіх зарівно,
Той щиро полюбить не вмів
Тебе, кохана Вкраїно!
(Т. І. — С. 83)

Ці два вірші написані у бадьорому тоні, після того, як поета відвідав "союзник" від Кирила Геника та передав йому грошей, які врятували молодого Франка з безвихідного становища.

Може, увечері того ж дня або вранці наступного (24 червня) Іван Франко повернувся до Нагуєвичів. І цього разу ненадовго зупинився у рідному селі, бо вже 28 червня дрогобицький староста Коляжовський повідомляв намісництво, що видав того ж дня Франкові посвідчення особи і той виїхав до Березова (Іван Франко. Документи і матеріали. — С. 96). Можливо, того ж дня, а може 29 червня, поет потягом прохав до Коломиї й одразу ж подався до Нижнього Березова.

Коломийський староста Кучковський, одержавши 12 серпня 1880 року з намісництва розпорядження подати звіт про перебування І. франка в Нижньому Березові, наказав 14 серпня жандармському постові в Яблуневі з'ясувати, чим поет займається, чи має там засоби до життя і як себе поводить, а також звелів припровадити його до староства. Це доручення було виконано 17 серпня.

Про цю свою вимушену "мандрівку" до Коломиї Іван Франко Згадав у листі до Михайла Драгоманова від 26 квітня: "У мене не було грошей на підводу, тому жандарм мене, ще хворого, у літню спеку погнав туди пішки. Тяжка це була дорога, після котрої мені на ногах повідпадали нігті на пальцях. Староста дуже розізлився, побачивши у мене паспорт, але мусив мене пустити на волю, а тільки написав до намісництва просьбу, щоби заборонило його перебування на Коломийщині... Я, не дожидаючи другого примусового транспорту під конвоем, покинув Березів і поїхав до Нагуєвич" (Т.

49. — С. 248). Отже 23 серпня 1880 року Іван Франко виїхав до Нагуєвичів, а восени повернувся до Львова. Так закінчилися коломийські митарства молодого поета, який 1880 року тричі перебував у давньому українському місті над Прутом:

1) протягом 1—4 березня під час зустрічей з Ольгою та Володимиром Озаркевичами;

2) після арешту в Яблуневі з 4 на 5 березня, 5 березня припроваджений до Коломийського староства. З 5 березня і до 6 червня — ув'язнення в Коломийській окружній в'язниці, а з 7 до 9—10 червня арешти в повітовій тюрмі за порушення паспортного режиму. З 10 на 11 червня — арешт у міській ратуші, і з 11 до 13 червня — транспорт під конвоем по етапу;

3) "Страшний тиждень" у коломийському готелі чи заїзді — з 16 чи 17 до 23 червня.

Крім цього, ще двічі Іван Франко переходив чи переїздив через Коломию: 29 червня, коли діставшись під вечір до цього міста з Дрогобича, пішов пішки до Нижнього Березова, і 23 серпня, коли покинувши це село, прибув до Коломиї, а звідси потягом від'їхав до Дрогобича.

ПРО 7 ЖОВТНЯ 1883 РОКУ

Міркуючи закласти у Станіславові (тепер Івано-Франківськ) хліборобську артіль на базі господарства Дзвонковських, Іван Франко приїздив до Коломиї один раз на кілька годин. Було це 7 жовтня 1883 року. Тоді в Коломиї з 12 травня 1883 і до січня 1884 року на вулиці Словацького, тепер — Гетьманська, 14, у будинку Решетилевича за містком на Чорному Потоці мешкав Михайло Павлик. У листі, який зберігається в архіві Михайла Возняка у рукописному відділі бібліотеки АН УРСР імені Василя Стефаника у Львові, Михайло Павлик дуже детально описав Іванові Франку, як потрапити до його квартири. Незабаром, 7 жовтня 1883 року, вони зустрілися. Про це свідчить написаний того ж Дня лист Михайла Павлика до Михайла Драгоманова: "Лист Ваш прийшов власне при франкові, котрий приїхав сюди умовлятися про дещо і я йому прочитав Ваш лист, але відписую сам без него..." (Переписка М. Драгоманова. з М. Павликом, — Чернівці, 1910. — Т. 4. — С. 221).

Іванові Франку вдалося переконати Михайла й Анну Павликів, що хліборобська артіль урятує, їх від нестатків. М. Павлик зав'язав у цій справі листування з Антоніною Дзвонковською, і спочатку все складалося начебто успішно. Та після того, як господарство обдивилися досвідчені хлібороби, а серед них і Франків вітчим Гринь Гаврилик, дійшли висновку, що воно вкрай занедбане. Та й сама власниця застерігала і Франка, і Павлика, щоб не робили поспішних рішень. Тому обидва письменники зрезигнували з реалізації цієї затії,

МАНДРІВКА СТУДЕНТІВ 1884 РОКУ

Під час студентської мандрівки 1884 року з самого початку (27 липня) Іван Франко брав у ній активну участь, починаючи з Дрогобича, як вихідного пункту, 3 серпня він, дійшов з мандрівниками до Калуша. А 4 серпня відлучився від групи і провід після нього обняв Василь Сіменович. Причиною відлучення було, мабуть те, що ще у Львові Іван Франко домовився супроводити Олександра Кониського містами й селами

Галичини. З приводу цього у листі від 2 серпня 1884 року до української поетеси Климентини Попович І. Франко писав: "... прийдеться з ним їхати по селах" (Іван Франко. Зібрання творів. — Т. 48. — С.463). Ще однією причиною, що змусила поета покинуті студентське товариство, було запрошення Владислава Дзвонковського, брата Юзефи — Другої Франкової любові. У листі від 27 липня 1884 року Владислав писав: "Сподіваємось, що 4 серпня прибудете до Станіслава па з'їзд студентів-мандрівників, тож просимо Вас усі, щоб були Ви такі добрі заїхати до нас з Вашими близькими знайомими..." (Архів АН УРСР. Фонд І. Франка. 3/1618). Очевидно Іван Франко не міг пропустити нагоди зустрітися з Юзефою, а тому з Олександром Кониським та студентом Київського університету Федором Миколайчиком вони 5 і 6 серпня гостювали у господі Дзвонковських.

Про те, що всі три були і в Коломиї, свідчать спогади Михайлини Рошкевич, де вона пише: "Раз в Коломиї на вечерку мандрівничім... несподівано для нас всіх з'явився Франко з закордонними українцями" (Спогади про Івана Франка. — Львів, 1956. — С. 138). До Коломиї Іван Франко з Олександром Кониським та Федором Миколайчиком приїхали вранці 7 серпня 1884 року. Прийшли на студентське віче, яке відбулося в залі колишньої етнографічної виставки, організованої 1880 року на Затишу (так називався тоді район, у якому тепер розташований музей народного мистецтва Гуцульщини, а 1884 року тут був незабудований майдан, а з західного боку стояв тимчасовий павільйон етнографічної виставки). Іван Франко виступив на тому вічі, закликавши заснувати літературно-науковий журнал у Львові та радив звернутися по допомогу до Товариства імені Тараса Шевченка (Діло. 1884. — Ч. 106).

Увечері мандрівна група студентів організувала в залі Галицького готелю вечерку. Тепер тут на другому поверсі зал зібрань працівників міськторгу, а на першому — гастроном "Коломийчанка" (проспект Відродження). На цій вечірці вперше в Галичині публічно виступили з доповідями жінки — Ничаївна та Підлящецька (Іван Франко. Статті і матеріали — Т. V. — 1956, — С. 416).

Цікава стаття з цих часів, а також про пізнішу гостину київських гостей у селі Белелуї (тепер Снятинського району), з'явилася згодом у львівському двотижневику "Жінка" (число 11—12 за 1884 рік)., Написав її Кирило Трильовський.

Наступного дня, 8 серпня, мандрівники вирушили через Ланчин до Делятина, а відтак 9 серпня подалися на Микуличин (тепер села Надвірнянського району). Десятого серпня всі повернулися до села Дори, де поділилися на дві групи: одна пішла до Микуличина і на Чорногору, а друга позернилася до Делятина. Одинадцятого серпня мандрівники роз'їхалися по своїх рідних.

Ще 7 серпня у Коломиї Теофіл Окуневський, який брав також участь у студентському вічі й на вечірці, запросив Олександра Кониського, Івана Франка й Федора Миколайчика до своїх батьків у село Яворів поблизу Косова. В гостинній оселі Іполита Окуневського вони перебули два-три дні, а звідтіля повернулися через Снятин до Белелуї, де відвідали щирих Озаркевичів.

Мій батько Омелян Білінкевич під ту пору (1881—1885) учителював у Белелуї і

також буз частим Гостем у хаті Озаркевичів. Був Там і під час навідип Івана Франка й київських гостей та дещо розповідав мені про ту зустріч. Роз'їхалися гості 13 або 14 серпня. Іван Франко, Олександр Кониський і Федір Миколайчик повернулися до Львова.

СТВОРЕННЯ РАДИКАЛЬНОЇ ПАРТІЇ ТА ВІЧОВИЙ РУХ

Радикальна партія була заснована в Галичині 1890 року. Її програма відповідала потребам селянства. З поширенням радикального руху пожвавішало політичне життя в краю. Віча, які почали масово скликатися селами, гуртували народ, підносили його людську гідність...

Перше народно-радикальне віче на Прикарпатті відбулося 2 лютого 1891 року в Коломиї, в залі "англійського" готелю "Ціта". Іван Франко не був задоволений виступами селян, а найдужче дратували його промови інтелігентів. Лишень кілька хліборобів виступили сміливо й розумно з приводу виборів та відверто засудили надужиття влади і запропонували конкретні заходи в боротьбі з тими зловживаннями (Народ. — 1891. — №4. — С. 57—58 та Кур'єр Львовскі. — 1891. — Ч. 35).

Року 1893 Іван Франко приїздив до Коломиї десь у першій половині липня, щоб вирішити питання про збір коштів та видання радикальних часописів і книжок. Про це дізнаємося з листа Михайла Павлика до Михайла Драгоманова від 19 липня 1893 року, в якому той повідомляв адресатові, що до Коломиї приїхали Іван Франко, Северин Данилович і київський гість Микола Ковалевський — письменник і громадський діяч, який спеціально займався збиранням коштів на прогресивні видання з Галичині (Переписка М. Павлика з Михайлом Драгомановим. — Т. VII. — С. 242).

Удруге того року приїздив Іван Франко до Коломиї 30 липня, аби взяти участь у загальних зборах щодо заснування радикального товариства "Народна воля", яке поставило собі за мету підняти політичну свідомість селянства (Народ. — 1893. — № 16. — С. 172). Збори відбувалися в залі павільйону в міському парку над потоком Радилівкою. Той павільйон десь у 1960-ті роки розвалився.

Загальні збори "Народної волі" почалися о 15 годині за участю понад 300 осіб, переважно селян. Відкрив зібрання адвокат Северин Данилович. Він пояснив мету новоствореного Товариства. Після виступів Михайла Павлика, Івана Герасимовича та ще декількох осіб почалися вибори членів виділу Товариства і його голови. На пропозицію Кирила Трильовського головою обрали Івана Франка, а членами виділу — Северина Даниловича, Михайла Павлчка, Івана Герасимовича, Кирила Трильовського й селян Івана Сапдуляка зі села Кардова, Івана Дорундяка з Кийданча, Н. Фокшея з Москалівни і Василя Кщданецького з Печеніжина (Діло, — Ч. 159. —

С.1-2).

Подякувавши за довір'я, Іван Франко виголосив довгу промову, в якій охарактеризував свою і Павликову дев'ятнадцятирічну працю над організацією та піднесенням рівня свідомості наших рільників. "Такі то були часи, — сказав поет, — нас люди цуралися, та просто боялися... З часом ми пізнали ґрунтовніше, яка біда наших селян так глибоко запустила свої коріння. Ми стали соціалістами, обгорнули своєю

любов'ю нужденний наш нарід. Її... і стали усвідомлювати його. Ми стали радикалами, бо на ґрунті Галицькім треба було вибирати посередню дорогу. Може й ми помилилися щодо вибору засобів боротьби... але наші думки й наміри були щирі... Мені закидувано космополітизм, але я ким ніколи не був... Говорено, що я українець, якого кости оброслії польським м'ясом. Це тому, що я працював в польськiм "Кур'єрі Львовскiм" та в інших польських газетах. Цього я не встидаюся, бо заробляв на хліб у польській пресі, а служив весь час тільки українській справі..." (Діло. — 1893. — № 159. — С. 1-2).

Прожив тоді Іван Франко у Коломиї чотири дні, до 2 серпня, як про це свідчить його лист до Михайла Драгоманова (Т. 49.— С. 411). А затримався він у місті над Прутом довше для того, щоб налагодити всі організаційні справи, пов'язані з "Народною волею".

Того ж 1893 року Іван Франко приїздив сюди ще 29 жовтня на нараду представників радикальної партії з навколишніх повітів. Темою цієї наради була ситуація, яка склалася в краю, а точніше — в Галицькому сеймі, на якому виступили голова "кола польського" Яворський з осудом проекту виборчої ординації й посол Страдницький, який у цинічній формі образив честь працюючого люду (Кур'єр Львовскі. — 1 листопада. — С. 1.).

Вибирався Іван Франко до Коломиї і 1894 року, можливо, на засідання виділу товариства "Народна воля". У листі до Михайла Драгоманова

13 травня 1894 року він писав: "Я мав намір бути сидиш днями в Коломиї і написати Вам відтам, переговоривши з Павликом і Компанією, та заслаб хлопчик (може, Андрій — І. Б.) і мені годі було їхати, та покинути жінку з дітьми..." (Т. 49. — С. 498). Далі з тексту випливає, що Іван Франко розчарувався в політиці. На слова Михайла Драгоманова, "коли хочете займатися політикою", Іван Франко відповів: "То-то й є, що я нею не хочу займатися, і власне рад, що останній мій провал (мова йде про непорозуміння між Франком і Павликом — І. Б.), сам собою наказує мені усунутися від політичної діяльності, до котрої у мене поперед усього нема нервів... Та історія отся буде для мене наукою на будуще — сидіти при писательстві і не лізти в політику, а головню не лізти в неї там, де властиво потребують моєї фігури, а не моєї думки і ради, як се було з моїм вибором на голову виділу "Народна воля" (Т. 49.— С. 499).

Мабуть, під ту пору, а може, дещо пізніше. Іван Франко написав свою резигнацію з головування в "Народній волі". Президія Товариства на своєму засіданні 15 травня 1894 року не прийняла його відмови та просила забрати заяву назад (Хлібороб. — 1894. — № 8—9). Але поет уже більше не з'являвся на засідання.

У роках 1895—1898 Івана Франка висунули на посла до парламенту у Відні, і він уже не мав часу виїздити на віча до Коломиї. Виступав на виборчих дільницях в округах Перемишль—Добромилль—Мостиська та Збараж—Скалат.

І все ж поет знайшов час, аби взяти участь у радикальному вічі в Коломиї, яке відбулося 19 травня 1896 року в залі міської ратуші. Туди з'їхалися представники сільських громад з Коломийщини, Снятинщини, Косівщини та Городенківщини. Крім хліборобів, виступили також адвокати Теофіл Окуневський із Городенки і Северин

Данилович із Кутів. На вічі обговорювали проект громадської реформи. Іван Франко й інші речники вказували на небезпеку, що таїться в тому проекті, і закликали рішуче виступити проти реформи (Діло. — 1896. — № 279. — С. 1—2).

ПЕРЕДОСТАННІ ВІДВІДИНИ

Іван Франко приїздив до Коломиї 1900 року. Довідуємося про це з його листа до Агафангела Кримського, писаного у жовтні 1900 року: "Звістка про Ваше погане здоров'я зажурила мене дуже. Що ж се буде з нас, коли з нашими найліпшими молодими людьми таке діється! У мене також клопіт, моя жінка тяжко недужа. У неї літом була руптура (грижа. — І. Б.), яку оперували щасливо, а тепер проявилось божевілля на тлі зразу еротичнім, а потім релігійнім. Правда, їй тепер уже ліпше (вона живе в Коломиї в домі одного знайомого лікаря) (тут Франко має на увазі Володимира Кобринського, який тоді мешкав у власному будинку на теперішній вулиці Січових стрільців. — І. Б.). Але, що це хвороба у ній фамільна, а організм її дуже утлий й вичерпаний, то я боюся, що поліпшення буде тільки хвилеве" (Т. 50. — С. 158). Імовірно, що у зв'язку з недугою дружини Іван Франко мусив супроводжувати її до Коломиї, а потім удруге бути в місті, кили забирав жінку додому, хоча про, досі не виявлено жодних документальних підтверджень.

ОСТАННЯ ГОСТИНА

У 1911—1912 роках Іван Франко виїздив до різних міст Галичини (особливо до тих, де він бував раніше) для того, аби прочитати свого "Мойсея". У містах, створювали комітети, які організовували ці зустрічі та висилали, запрошення авторові славетної поеми. У Коломиї такий комітет очолив професор української гімназії Леонтій Кузьма.

Стосовно точної дати цієї події нема єдиної думки. До 1989 року вважалося, що читання відбулося навесні 1912. Так писав співпрацівник літературно-меморіального музею Івана Франка у Львові О. Бохенський, який посилався на свідчення Івана Михайлевського, колишнього директора музею народного мистецтва "Гуцульщина" (Франко в Коломиї // Червоний прапор: Коломия, 1941. — № 70). Тут згадана подія датується 1912 роком. "На сцені ощадної каси, — читаємо в газеті, — за столом сидів поет. Обличчя, як вирізьблене з мармуру, без усміху. Син поета Андрій, перегортав сторінки книжки. Іван Франко читав тихо, монотонно. Видно було, що людина хвора, змучена... Час від часу наголошував важніші слова. Серед присутніх панувало велике пригноблення..."

Подібний опис цієї події подав відомий український письменник Юрій Шкрумеляк, на той час учень п'ятого класу Коломийської гімназії. Він також вважає, що діялося те навесні 1912 року. За його словами, гімназисти, яких очолював професор Леонтій Кузьма, привітали високоповажного гостя на пероні залізничної станції, а відтак Леонтій Кузьма посадив поета у візок і вони від'їхали до будинку професора, розташованого на вулиці, що тепер носить назву Ореста Кузьми, 8. По двох годинах вони приїхали "в трійку" (Іван Франко, його син Андрій і Леонтій Кузьма) до ощадної каси (тепер Народний дім). Каменяр вийшов на сцену, злегка вклонився. Присутні підвелися з місць і привітали дорогого гостя рясними оплесками. Поет сів при столику

на краю сцени. У залі стало тихо-тихо. Поет почав читати. Спершу слабим голосом, а згодом оживився і кілька хвилин голос лунав сильніше, а відтак знову притих. Видно, поет стомився. У залі панувала глибока тиша. Листки перегортав Л. Кузьма, що сидів поруч з І. Франком (у попередньому спогаді — Франків син Андрій. Можливо, Леонтій Кузьма й Андрій Франко чергувалися? — І.Б.)

Читання тривало півтори години. Коли поет закінчив, уся зала підвелася, залунали оплески та вигуки "Слава!", Каменяр уклонився і зійшов зі сцени. На вулиці народ не розходився, всі чекали Івана Франка. Коли він з'явився при виході, чоловіки познімали шапки, капелюхи і так стояли до того часу, поки фіякр із гостем і Л. Кузьмою не від'їхав. Переночувавши у щирій оселі Кузьмів, наступного дня Іван Франко з сином Андрієм відбули до Львова". Так переповідав про ці події Юрій Шкрумеляк у коломийській газеті "Червоний прапор" (1956. — № 93). Таку ж дату (весну 1912 року) подають Василь Костащук, Петро Кривоносюк і Степан Ласійчук, колишні учні гімназії.

Львівська газета "Діло" в числі 2 за 1932 рік повідомляла, що "в четвер 11.1. 1912 р. о 6-тій годині вечора відбудеться в Коломиї літературний вечір др. Івана Франка, який відчитає свого "Мойсея". Слід вважати, що саме цього дня Іван Франко приїхав до Коломиї та відчитав поему в залі ошадної каси. Існує думка, що ця подія відбулася наприкінці грудня 1911 року. Зокрема, краєзнавець Петро Арсенич, покликаючись на канадські часописи, повідомив на святкуванні 90-річчя української коломийської гімназії, що востаннє відвідав Франко Коломию саме в ті дні. Таке розходження пов'язане з різницею між юліанським і григоріанським календарями. Адже, 29 грудня 1911 — це те ж 11 січня 1912 року.

Минули роки. Коломийці не забули великого Каменяра, як, до речі, і його сина Петра; який викладав у Коломийській гімназії, видавав тут книжки. Нині одна з головних вулиць міста носить Каменяреве прізвище, а на фасаді міської ратуші 1955 року встановили меморіальну дошку, яку 1981 року реставрували. Ще далекого 1926 року в селі Слободі польський письменник й етнограф, уродженець цього села Станіслав Вінценз установив пам'ятний знак на честь Івана Франка. Погруддя великому поетові й філософові відкрито 1952 року в селі Товмачику.

З великою повагою ставляться коломийці до пам'яті Василя Симчича — режисера місцевого театру, відомого українського актора, який зіграв роль Захара Беркута в однойменному фільмі за повістю Івана Франка. Стрічку знімав на кіностудії імені Олександра Довженка 1971 року режисер Леонід Осика. А 1972 року у Тбілісі вона одержала приз V Всесоюзного кінофестивалю.

Нині у давньому українському місті над Прутом виношується ідея спорудження величного пам'ятника Каменяреві, славному синові нашого народу, духовному натхненникові нації, доля якого тісно пов'язана з Коломиєю.

ТВОРИ ІВАНА ФРАНКА, ВИДАНІ В КОЛОМИЇ

Іван Вишенський: Руський писатель XVI віку — Накладом редакції газети "Хлібороб", 1882. — 26 с.

Для домашнього вогнища (повість). — 1893.

Етимологія і фонетика в южно-руській літературі. — 1894. — 30 с.

Що таке поступ. — 1903. — 163 с.

Поезія /Передмова Антона Крушельницького. — 1909.

Вибір поезії /Передмова Антона Крушельницького: Видане філією товариства "Учительська громада" в Коломиї 1910. — 63 с.

Вибір оповідань: Видана філією "Учительська громада" в Коломиї—1910. — XIX. — 63 с.

В поті чола. —,1910. — XVI. — 83 с.

З вершин і низин: Збірник поезій за 1873-1893 роки. — 1920. —720 с.

Захар Беркут. — Ляйпціг—Коломия [1919] — 254 с. Перехресні стежки. Київ—Ляйпціг—Коломия, [1922]. — 477 с.

Мойсей /Передмова автора з 3—4 листопада 1912 року. Четверте видання,— "Чорногора". — 1930. — ,XXI. — 63 с.

Захар Беркут. Два комплекти листівок по 10 різновидів. Маляр—Ярослав Пстрак: Галицька накладня Якова Оренштайна. Коломия. — Б. Р.

В П Іван Франко: Відчит для сільських читалень а нагоди 10-річної річниці смерти поета. — Коломия. Накладом філії "Просвіти" в Коломиї. —1926.— 24 с.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ "ІВАН ФРАНКО НА ПРИКАРПАТТІ "

Арсенич П. І. Нижній Березів у житті Івана Франка //Народна творчість та етнографія. — 1986, — № 4. — С. 57—58)

Білінкевич І. Гуцульщина манила його //Жовтень. ~ 1986. — №. 8. — С. 95—101.

Білінкевич І. "Я радо йду на чесне праве діло!" Політичний процес Івана Франка і товаришів у Коломиї 1880. //Жовтень.— 1981. — № 9. — С. 129—131.

Горак Р. Переполох у Коломиї: Про другий арешт Івана Франка // Вітчизна. — 1986 № 8. — С. 190—195.

Калинович В. І. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. — Львів: Вид-во Львів, ун-ту, 1967. — 155 с.

Кубик М. Іван Франко на Станіславщині. — Станіслав, 1956. — С.27.

Куник Я. З Коломийського епізоду Каменяра //Червоний прапор. — 1980. — 5 березня.

Куник Я. Коломийський шупас Івана Франка //Червоний прапор. — 1980. — 23 липня.

Полек В. Іван Франко на Прикарпатті: Путівник. — Ужгород:

Карпати, 1966. — 64 с.

Полек В. Каменяр і Прикарпаття. Місто Коломия//Прикарпатська правда. — 1986. — 5, 9, 17, 27 серпня.

Полек В. Т. Іван Франко і чеське прогресивне студентство //Іван Франко і світова культура. — К.: Наукова думка, 1990.— Кн. I. — С, 409—411.